

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за жовтень 2024 року

Зміст

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності	7
1.1. За обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна і не приведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна. Належними вимогами, які може заявити власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно	7
2. Спори, що виникають із земельних правовідносин	10
2.1. Встановлення обставин вибуття земельної ділянки із власності поза волею власника є підставою для її витребування в добросовісного набувача згідно зі статтею 388 ЦК України. За таких обставин позбавлення добросовісного набувача права власності на земельну ділянку без надання в будь-якій формі компенсації чи відшкодування не забезпечить справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу, якщо такі були, з одного боку, і правом власника на мирне володіння своїм майном, з іншого	10
3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	12
3.1. У договорах майнового страхування допускається суброгація, правовою підставою її застосування є стаття 993 ЦК України та стаття 27 Закону України «Про страхування». Правовідносини, що виникли у зв'язку з виплатою страховиком на користь потерпілого страхового відшкодування за договором майнового страхування в межах фактичних витрат, засновані на суброгації, тобто переході до страховика права вимоги потерпілої особи в деліктному зобов'язанні, тому вимога страхової компанії до завдавача шкоди не є регресною	12

4. Спори, що виникають із трудових правовідносин	16
4.1. Працівника, який набув статусу викривача, не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу. Саме роботодавець зобов'язаний доводити, що звільнення викривача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції».	16
Відсутність працівника на робочому місці за станом здоров'я може бути підтверджена не тільки листком непрацездатності, а й довідкою медичної установи, показаннями свідків чи іншими доказами	
5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	19
5.1. Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері. Якщо питання визнання батьківства за рішенням суду відповідно до статей 128, 129 СК України не вирішувалося за життя чоловіка, така обставина не є перешкодою для застосування статті 130 СК України.	19
Встановлення причини смерті чоловіка у справі про встановлення факту батьківства та включення цих даних в актовий запис про народження не має ніякого правового значення для вирішення цієї справи по суті заявлених вимог	
5.2. Нестабільна участь матері в житті дочки, спричинена конфліктом між батьками, проживанням матері на відстані від дитини, а також фізична неможливість спілкування матері з дочкою не можуть бути підставою для позбавлення матері батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між ними	21
6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	24
6.1. Незнання про смерть спадкодавця та перебування спадкоємця за межами країни не є поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини, оскільки не пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини	24
6.2. Спадкоємець успадковує право на належні спадкодавцю суми пенсії на підставі статті 1227 ЦК України в розмірі, у якому спадкодавець мав право на їх одержання на момент своєї смерті. Дата звернення спадкоємця до органу Пенсійного фонду України не впливає на розмір виплат і не надає останньому права на їх обмеження. Видача спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину	26

за законом, у якому зазначено менший розмір недоотриманої спадкодавцем пенсії, ніж передбачений законом, не є підставою для відмови спадкоємцю в задоволенні позову про стягнення всіх нарахованих сум. Припинення виплати пенсії за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та неоскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначеної пенсії і не позбавляє його спадкоємців можливості успадкувати право на її отримання

7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

29

7.1. Грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.

29

Розмір відшкодування моральної шкоди не є сталою величиною, а визначається судом у кожному конкретному випадку з урахуванням всіх обставин справи, має бути не більш ніж достатнім для розумного задоволення потреб потерпілої особи і не повинен приводити до її збагачення

7.2. Якщо керівника комунального підприємства через встановлення всупереч вимогам законодавства та статуту підприємства собі премій, надбавок та доплат було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, яким завдано майнової шкоди державі, він зобов'язаний відшкодувати таку шкоду шляхом повернення грошових коштів комунального підприємства засновнику та власнику майна, яким є територіальна громада, що фінансує і контролює діяльність цього комунального підприємства

32

8. Справи окремого провадження

34

8.1. У зв'язку зі смертю одного з батьків його права та обов'язки припиняються, тому не потребує додаткового підтвердження те, що інший з батьків самостійно виконує їх. Тобто факт самостійного виховання та утримання малолітньої дитини одним із батьків у разі смерті іншого презюмується, а тому не потребує підтвердження рішенням суду

34

9. Застосування норм процесуального права

36

- 9.1.** Правовідносини щодо порядку та підстав набуття і припинення членства у громадській організації (громадському об'єднанні) держава не в праві корегувати на власний розсуд для цієї громадської організації (громадського об'єднання), якщо вони відповідають встановленим Законом України «Про громадські об'єднання» умовам, однак спори, що виникають із цих правовідносин, які є порушенням таких умов і вимагають правосуддя, а не організаційних дій, відповідно до статті 124 Конституції України віднесені до компетенції судів **36**
- 9.2.** Некоректне з точки зору лінгвістики формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід стосовно дослівного розуміння вимог позову як реалізованого способу захисту суперечить завданням цивільного судочинства **38**
- 9.3.** У разі оскарження прокурором судового рішення в інтересах держави в особі учасника справи він не є представником останнього, тому на нього не поширюються процесуальні права і обов'язки учасника справи. При вирішенні питання про поновлення строку на оскарження судового рішення суду необхідно керуватися виконанням прокурором вимог конституційного, а не процесуального представництва інтересів держави **40**
- 9.4.** Факт перебування позивача за кордоном на момент подання позову до національного суду не спростовує можливість позивача власноручно підписати позовну заяву, оскільки не має значення, яким чином позовна заява була подана до суду (поштовим зв'язком, за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, кур'єром чи іншою особою, уповноваженою позивачем на такі дії) **42**
- 9.5.** У приватноправових нормах не передбачено такої підстави для відмови в задоволенні віндикаційного позову, як визнання предмета віндикаційного позову речовим доказом у кримінальному провадженні **43**
- 9.6.** Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо вимоги позивача не підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, а також не можуть бути об'єктом самостійного розгляду в порядку будь-якого іншого судочинства **44**
- 10.** **Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного / приватного виконавця чи іншої посадової особи ДВС** **46**
- 10.1.** Якщо банківська установа відповідно до статті 52 Закону України «Про виконавче провадження» визначила можливість накладення **46**

арешту на грошові кошти на банківському рахунку або списання коштів у примусовому порядку й приватний виконавець звернув стягнення на кошти, на які законом не заборонено накладення арешту та/або звернення стягнення, відсутні підстави для задоволення скарги боржника про визнання незаконними дій приватного виконавця щодо звернення стягнення на такі кошти

11. Справи щодо оспорування, визнання, надання дозволу на виконання рішень міжнародних арбітражів 49

11.1. Вирішення питання про відстрочення виконання судового рішення, яким визнано та надано дозвіл на виконання рішення МКАС при ТПП України, належить до повноважень суду, який визнав і надав дозвіл на виконання цього арбітражного рішення та видав виконавчі листи 49

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності

1.1. За обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна і не приведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна.

Належними вимогами, які може заявити власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_2 та ОСОБА_1 у справі за позовом виконувача обов'язків керівника Рівненської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Рівненської міської ради до ОСОБА_1, ОСОБА_2, третя особа – державний реєстратор Виконавчого комітету Корнинської сільської ради Рівненського району Рівненської області (далі – державний реєстратор), про визнання незаконними та скасування рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень.

Суди встановили, що Рівненська місцева прокуратура під час перевірки інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно виявила, що державним реєстратором прийнято рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень № 54410159 та проведено 05 жовтня 2020 року реєстрацію права власності нерухомого об'єкта – приміщення, торгове приміщення, площею 10,8 кв. м, за адресою: АДРЕСА_1, за ОСОБА_1. Відомості про присвоєння поштової адреси: АДРЕСА_1, відсутні. Управління земельних відносин Виконавчого комітету Рівненської міської ради не отримувало заяв з питань надання у власність чи користування земельної ділянки за адресою: АДРЕСА_1. Документи щодо реєстрації або видачі дозвільних документів на виконання будівельних робіт за вказаним об'єктом, а також документи про прийняття в експлуатацію вказаного об'єкта відсутні, право на виконання підготовчих чи будівельних робіт на будівництво торгового приміщення за адресою: АДРЕСА_1, не набувалось.

04 червня 2021 року, між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено договір купівлі-продажу, за яким останній набув право власності на торгове приміщення, площею 10,8 кв. м, за адресою: АДРЕСА_1, та зареєстрував право власності на вказане приміщення.

Встановивши, що Рівненська міська рада не здійснила юридично значимих дій для захисту прав територіальної громади, прокурор вважав, що існують обґрунтовані підстави для захисту інтересів держави в особі Рівненської міської ради.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, позов задовольнив. Визнав незаконними та скасував рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 05 жовтня 2020 року, рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 04 червня 2021 року з одночасним припиненням права приватної власності за ОСОБА_2 на приміщення, площею 10,8 кв. м, на АДРЕСА_1. Судові рішення мотивовано тим, що позов у цій справі поданий прокурором на захист права комунальної власності на землю. Порушення полягає у реєстрації права власності відповідачів на цей об'єкт нерухомості і перешкоджає Рівненській міській раді реалізовувати всі правомочності власника щодо земельної ділянки, на якій цей об'єкт знаходиться. Докази здійснення будівництва спірного об'єкта нерухомого майна саме відповідачами матеріали справи не містять, тому знесення об'єктів нерухомого майна, на які протиправно зареєстровано право власності за ОСОБА_1, а згодом за ОСОБА_2, не є належним способом захисту у спірних правовідносинах.

Верховний Суд, переглядаючи справу, не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке

Власник земельної ділянки має право використовувати її на свій розсуд відповідно до її цільового призначення (частина четверта статті 373 ЦК України).

Згідно з частиною першою статті 376 ЦК України житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Правовий режим самочинного будівництва врегульовано статтею 376 ЦК України. Норми зазначеної статті є правовим регулятором відносин, які виникають у зв'язку із здійсненням самочинного будівництва.

Знаходження на земельній ділянці одного власника об'єкта нерухомості (будівлі, споруди) іншого власника істотно обмежує права власника землі, при цьому таке обмеження є безстроковим. Так, власник землі в цьому разі не

може використовувати її ані для власної забудови, ані іншим чином і не може здати цю землю в оренду будь-кому, окрім власника будівлі чи споруди. Тому державна реєстрація будівлі, споруди на чужій земельній ділянці є фактично і реєстрацією обмеження права власника землі.

Права власника земельної ділянки порушуються в результаті факту самочинного будівництва, а не державної реєстрації права власності на самочинно побудоване майно. Державна реєстрація права власності на самочинно побудовану будівлю, споруду поза встановленим статтею 376 ЦК України порядком за особою, яка таке будівництво здійснила, лише додає до вже існуючих фактичних обмежень (які з'явилися безпосередньо з факту самочинного будівництва) власника земельної ділянки в реалізації свого права власності додаткові юридичні обмеження.

Отже, здійснення ОСОБА_1 самочинного будівництва спірного об'єкта нерухомості, право власності на який згодом зареєстровано за ОСОБА_2, порушує права Рівненської міської ради на користування та розпорядження земельною ділянкою, на якій побудований спірний об'єкт нерухомості.

Тому висновки суду першої інстанції, з якими погодився суд апеляційної інстанції, про те, що знесення об'єкта нерухомого майна, на який зареєстровано право власності за ОСОБА_1, а згодом і за ОСОБА_2, не є належним способом захисту у спірних правовідносинах, оскільки доказів здійснення будівництва спірного об'єкта нерухомості майна саме відповідачами матеріали справи не місять, суперечать вимогам статті 376 ЦК України.

Верховний Суд зазначив, що за обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна та не приведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна.

Отже, належними вимогами, які може заявити особа – власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасував, у задоволенні позову відмовив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 569/17365/21 (провадження № 61-4170св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118142>.

2. Спори, що виникають із земельних правовідносин

2.1. Встановлення обставин вибуття земельної ділянки із власності поза волею власника є підставою для її витребування в добросовісного набувача згідно зі статтею 388 ЦК України. За таких обставин позбавлення добросовісного набувача права власності на земельну ділянку без надання в будь-якій формі компенсації чи відшкодування не забезпечить справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу, якщо такі були, з одного боку, і правом власника на мирне володіння своїм майном, з іншого

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом Дніпровської міської ради до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, Департамент адміністративних послуг та дозвільних процедур Дніпровської міської ради, про витребування земельної ділянки.

Суди встановили, що розпорядженням Дніпровського міського голови від 22 січня 2020 року визначено необхідність та порядок проведення службового розслідування стосовно незаконного вибуття земельних ділянок із комунальної власності територіальної громади міста.

Під час службового розслідування з'ясовано, що відповідно до рішення Виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради від 16 квітня 1998 року № 699 приватному підприємцю ОСОБА_2 надано у приватну власність земельну ділянку за рахунок земель загального користування для проектування та будівництва офісного приміщення. Відповідно до договору купівлі-продажу земельної ділянки від 25 червня 2019 року ОСОБА_2 продав зазначену земельну ділянку ОСОБА_1.

У справі № 201/1526/20 Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду, якою відмовлено у задоволенні позову Дніпровської міської ради про визнання недійсним рішення виконавчого комітету міської ради від 16 квітня 1998 року № 699, визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки від 25 червня 2019 року, скасування рішень і записів про державну реєстрацію з виключенням певних відомостей.

Дніпровська міська рада вважала, що спірна земельна ділянка вибула з комунальної власності з порушенням чинного законодавства України поза волею власника шляхом вчинення незаконних дій особами, якими підроблено рішення Виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради, документацію із землеустрою спірної земельної ділянки не було погоджено у встановленому

законодавством порядку, міська рада дозвіл на розроблення такої документації не надавала, тому спірна земельна ділянка підлягає витребуванню у відповідача.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, позов задовольнив. Судові рішення мотивовано тим, що спірна земельна ділянка вибула із власності на підставі підробленого рішення Виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради, тобто поза волею власника, тому відповідно до статті 388 ЦК України підлягає витребуванню у відповідача як добросовісного набувача.

Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону (частини перша та друга статті 319 ЦК України).

Згідно з частиною першою статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні.

Підстави набуття права власності визначені у статті 328 ЦК України, згідно з якою право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Саме власник має право витребувати майно із чужого незаконного володіння (стаття 387 ЦК України).

Предметом віндикаційного позову є вимога власника, який не є фактичним володільцем індивідуально визначеного майна, до особи, яка незаконно фактично володіє цим майном, про повернення його з чужого незаконного володіння.

Розглядаючи справи щодо застосування положень статті 388 ЦК України у поєднанні з положеннями статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, суди повинні самостійно, з урахуванням усіх встановлених обставин справи дійти висновку про наявність підстав для втручання у мирне володіння майном особи, що набула це майно за відплатним договором, керуючись принципом мирного володіння майном, а також надати оцінку тягаря, покладеного на цю особу таким втручанням. Такими обставинами можуть бути, зокрема, підстави та процедури набуття майна добросовісним набувачем, порівняльна вартість цього майна з майновим станом особи, спрямованість волевиявлення учасників правовідносин та їх фактичні наміри щодо цього майна тощо.

Суд апеляційної інстанції, переглядаючи справу, не перевірів, чи переслідує легітимну мету усунення перешкод державі у здійсненні нею

права користування та розпоряджання спірним нерухомим майном, оскільки позивач вказував про те, що він є добросовісним набувачем спірного нерухомого майна, а позбавлення його права власності на таке майно буде свідчити про порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки на нього буде покладено індивідуальний та надмірний тягар.

Верховний Суд зауважив, що за обставин цієї справи позбавлення заявника права власності на його земельну ділянку без надання у будь-якій формі компенсації чи відшкодування не забезпечить справедливий баланс між вимогами суспільного інтересу, якщо такі були, з одного боку, і правом заявника на мирне володіння своїм майном, з іншого.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, а справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 201/9336/22 (провадження № 61-2305св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122253159>.

3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

3.1. У договорах майнового страхування допускається суброгація, правовою підставою її застосування є стаття 993 ЦК України та стаття 27 Закону України «Про страхування».

Правовідносини, що виникли у зв'язку з виплатою страховиком на користь потерпілого страхового відшкодування за договором майнового страхування в межах фактичних витрат, засновані на суброгації, тобто переході до страховика права вимоги потерпілої особи в деліктному зобов'язанні, тому вимога страхової компанії до завдавача шкоди не є регресною

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом Публічного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» (далі – ПАТ «СК «АХА Страхування»), правонаступником якого є Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «АРКС» (далі – ПрАТ «СК «АРКС»), до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про стягнення страхового відшкодування.

Суди встановили, що між ПАТ «СК «АХА Страхування» та ОСОБА_2 укладено договір добровільного страхування автомобіля «Хундай Елантра».

У грудні 2014 року сталася дорожньо-транспортна пригода за участю транспортного засобу «БМВ Х5», яким керував ОСОБА_1, та належного на праві власності ОСОБА_2 автомобіля «Хундай Елантра», яким керував ОСОБА_3.

Внаслідок дорожньо-транспортної пригоди пошкоджено застрахований ПАТ «СК «АХА Страхування» транспортний засіб «Хундай Елантра».

Згідно зі звітом про оцінку вартості матеріального збитку, завданого власнику колісного транспортного засобу, від 18 січня 2015 року ринкова вартість колісного транспортного засобу складала 320 223,43 грн, вартість відновлювального ремонту складала 389 215,49 грн.

Вироком районного суду ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 286 КК України та призначено йому покарання у вигляді штрафу без позбавлення права керувати транспортними засобами.

ПАТ «СК «АХА Страхування» сплатило на картковий рахунок ОСОБА_2 суму страхового відшкодування в розмірі 214 867,26 грн.

У червні 2015 року страховик направив відповідачу лист-претензію й повідомив, що до страховика перейшло право зворотної вимоги (регресу) до ОСОБА_1, як до особи, відповідальної за відшкодування завданих збитків, у загальному розмірі 222 277,26 грн. Проте відповідач у добровільному порядку такі вимоги страховика не виконав, грошові кошти не повернув.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, керуючись тим, що відповідач у добровільному порядку відшкодував майнову шкоду ОСОБА_3, який перебував у шлюбних відносинах з власником пошкодженого авто ОСОБА_2. Тобто страховик мав з'ясувати саме з ОСОБА_3 та ОСОБА_2 питання щодо повернення відповідних грошових коштів. Крім того, страховик звернувся з вимогою про стягнення з відповідача повної вартості транспортного засобу, однак автомобіль у пошкодженому стані залишено у страховика. Вартість пошкодженого автомобіля значно завищена.

Постановою апеляційного суду скасовано рішення районного суду, позов задоволено частково. Судове рішення мотивовано тим, що станом на момент настання страхового випадку сума несплачених страхових платежів становила 7 410,00 грн, яка при виплаті страхового відшкодування була вирахована, тому фактично страхувальнику сплачено страхове відшкодування у розмірі 214 867,26 грн.

Верховний Суд, переглядаючи справу, не погодився з мотивувальною частиною постанови апеляційного суду з огляду на таке.

Майнова шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України).

У статті 1188 ЦК України передбачено, що шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних

підставах, зокрема шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою.

Згідно зі статтею 1194 ЦК України особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).

До страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки (стаття 993 ЦК України).

У разі наявності юридичних фактів, передбачених статтею 993 ЦК України, відбувається перехід права вимоги від страхувальника (вигодонабувача) до страховика (суброгація). Нового зобов'язання із відшкодування збитків при цьому не виникає, оскільки відбувається заміна кредитора – від потерпілого (страхувальника) переходить страховику право вимоги до особи, відповідальної за завдання шкоди. Страховик внаслідок виконання обов'язку винної особи (боржника) перед потерпілим (кредитором) набуває права кредитора в частині фактичних витрат. При цьому деліктне зобов'язання не припиняється, але відбувається заміна сторони у цьому зобов'язанні (заміна кредитора) – замість потерпілої особи прав кредитора набуває страховик. Вживання терміну «перехід» означає, що право вимоги існувало раніше та продовжує існувати, але переходить від однієї особи до іншої, відповідно, від потерпілої особи у деліктному зобов'язанні – до страховика.

У випадках коли деліктні відносини поєднуються з відносинами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, боржником у деліктному зобов'язанні в межах суми страхового відшкодування виступає страховик завдавача шкоди. Цей страховик, хоч і не завдав шкоди, але є зобов'язаним суб'єктом перед потерпілим, якому він виплачує страхове відшкодування замість завдавача шкоди у передбаченому Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядку. Після такої виплати деліктне зобов'язання припиняється його належним виконанням страховиком завдавача шкоди замість останнього. За умов, передбачених у статті 38 вказаного Закону, цей страховик набуває право зворотної вимоги (регрес) до завдавача шкоди на суму виплаченого потерпілому страхового відшкодування. Згідно зі статтями 993 ЦК України та 27 Закону України «Про страхування» до страховика потерпілого переходить право вимоги до завдавача шкоди у деліктному зобов'язанні у межах виплаченого потерпілому страхового відшкодування. Після такої виплати деліктне зобов'язання не припиняється. У ньому відбувається заміна кредитора

– до страховика потерпілого переходить право вимоги, що належало цьому потерпілому у деліктному зобов'язанні, у межах виплаченого йому страхового відшкодування. Такий перехід права вимоги є суброгацією.

Ураховуючи викладене, під час суброгації нового зобов'язання із відшкодування збитків не виникає, відбувається заміна кредитора – потерпілий, яким є страхувальник або вигодонабувач, передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди.

Натомість регрес – це право особи, яка здійснила відшкодування шкоди, заподіяної не її діями, звернутися з вимогою про повернення виплаченого до боржника, з вини якого заподіяно шкоду. Регрес характеризується тим, що правовідношення, за яким особа здійснила відшкодування, припинилося, у зв'язку з чим виникло нове правовідношення, пов'язане саме з регресною вимогою.

Суброгація допускається у договорах майнового страхування, правовою підставою її застосування є стаття 993 ЦК України та стаття 27 Закону України «Про страхування». Право регресу регулюється частиною першою статті 1191 ЦК України.

Апеляційний суд на порушення вищевказаних вимог закону не звернув уваги на те, що відповідно до статті 993 ЦК України та статті 27 Закону України «Про страхування» до ПАТ «СК «АХА Страхування», правонаступником якого є ПрАТ «Страхова компанія «АРКС», після виплати страхового відшкодування за договором майнового страхування у межах фактичних витрат перейшло право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди.

Верховний Суд зазначив, що вимога ПАТ «СК «АХА Страхування», правонаступником якого є ПрАТ «Страхова компанія «АРКС», до відповідача, як завдавача шкоди, не є регресною, правовідносини, що виникли між сторонами у зв'язку з виплатою страховиком на користь потерпілого страхового відшкодування, засновані на суброгації, тобто переході до позивача права вимоги потерпілої особи у деліктному зобов'язанні. Отже, апеляційний суд помилково визначив правову природу права вимоги позивача як регресну, оскільки стягненню з відповідача підлягає шкода у порядку суброгації у розмірі 214 867,26 грн.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд змінив постанову апеляційного суду, виклавши її мотивувальну частину у редакції своєї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 175/4710/16 (провадження № 61-9681св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122091728>.

4. Спори, що виникають із трудових правовідносин

4.1. Працівника, який набув статусу викривача, не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу. Саме роботодавець зобов'язаний доводити, що звільнення викривача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції».

Відсутність працівника на робочому місці за станом здоров'я може бути підтверджена не тільки листком непрацездатності, а й довідкою медичної установи, показаннями свідків чи іншими доказами

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (далі – АТ «НАЕК «Енергоатом») у справі за позовом ОСОБА_1 до Державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (далі – ДП «НАЕК «Енергоатом»), правонаступником якого є АТ «НАЕК «Енергоатом», третя особа – Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що позивач працював на посаді начальника відділу вхідного контролю, вторинних ресурсів, реалізації та аналізу руху ТМЦ Запорізького відділення ВП «Складське господарство».

У січні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до Національного антикорупційного бюро України із заявою щодо наявного незаконного діяння організованої групи службових осіб ДП «НАЕК «Енергоатом» з ознаками складу корупційного правопорушення, передбаченого частиною п'ятою статті 191 КК України. Позивач набув статус викривача.

14 квітня 2021 року позивач звертався до медичного закладу за медичною допомогою, про що було повідомлено безпосереднього керівника. За наслідками МРТ 19 квітня 2021 року позивача було повторно оглянуто та госпіталізовано до хірургічного відділення на стаціонарне лікування, проведено операцію на колінному суглобі з подальшим оформленням листків непрацездатності, що не було спростовано відповідачем.

26 травня 2021 року наказом директора ВП «Складське господарство» ДП «НАЕК «Енергоатом» позивача звільнено з роботи за прогул без поважних причин.

Позивач вважав своє звільнення незаконним, оскільки він був відсутній на робочому місці 14 квітня 2021 року у зв'язку зі зверненням до медичної установи за наданням лікарської допомоги, що підтверджується довідкою

медичної установи, подальшим лікуванням та проведенням хірургічних операцій. Також зазначав, що звільнення з роботи пов'язане з переслідуванням його, як викривача, та наявного конфлікту інтересів у керівництва.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково. Визнав протиправним та скасував наказ про звільнення позивача, поновив його на роботі, стягнув з ДП «НАЕК «Енергоатом» на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу. У решті позовних вимог відмовив. Судове рішення мотивовано тим, що до позивача було застосовано найсуворіший негативний захід, передбачений трудовим законодавством України, – звільнення. Цей захід дисциплінарного впливу спричиняє негативні наслідки не лише для кар'єри позивача, а й суттєво впливає на реалізацію законного права здійснення повідомлень про порушення антикорупційного законодавства іншими працівниками у структурі ДП «НАЕК «Енергоатом», які мають можливість діяти в інтересах суспільства, повідомляючи про це роботодавця, спеціально уповноважені державні органи та громадськість. Звільнення позивача працює на шкоду суспільним інтересам, отже, звільнення позивача за цих обставин є непропорційно суворим. Враховуючи той факт, що позивач здійснив повідомлення щодо наявного незаконного діяння організованої групи службових осіб ДП «НАЕК «Енергоатом» з ознаками складу корупційного правопорушення, передбаченого частиною п'ятою статті 191 КК України, відповідно до приписів статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» позивач набув статус викривача, а дії відповідача суперечать статті 53-4 Закону України «Про запобігання корупції». Позивач здобув статус викривача, а отже, йому не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, його не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу. Водночас саме відповідач зобов'язаний доводити, що звільнення позивача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції».

Апеляційний суд погодився з такими висновками суду першої інстанції, однак зменшив розмір стягнутого середнього заробітку за час вимушеного прогулу, керуючись тим, що при нарахуванні загальної суми середнього заробітку за час вимушеного прогулу необхідно її обчислювати шляхом множення середньоденної заробітної плати на число робочих, а не календарних днів.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Власник або уповноважений ним орган має право розірвати трудовий договір у випадку здійснення працівником прогулу без поважних причин (пункт 4 частини першої статті 40 КЗпП).

Викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання (стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції»).

Викривачу, його близьким особам не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, їх не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо) або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону. До негативних заходів також належать формально правомірні рішення і дії керівника або роботодавця, які носять вибіркового характер, зокрема, не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях та/або не застосовувалися до працівника у подібних ситуаціях раніше (частина перша статті 53-4 Закону України «Про запобігання корупції»).

Верховний Суд вказав, що позивач набув статус викривача, а отже, його не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу. Водночас саме відповідач зобов'язаний доводити, що звільнення позивача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції». Колегія суддів погодилася з доводами представника НАЗК про те, що з встановлених судом обставин справи вбачається наявність причинно-наслідкового зв'язку має повідомленням про можливий факт зловживання службовим становищем службовими особами відповідача та застосуванням останнім до нього негативних заходів впливу.

Крім того, відсутність працівника на роботі за станом здоров'я може бути підтверджена не тільки листком непрацездатності, а й довідкою медичної установи, показаннями свідків чи іншими доказами.

Суди зробили обґрунтовані висновки про те, що визнання наказу про звільнення позивача протиправним та його скасування, поновлення на роботі є законним, а апеляційний суд обґрунтовано стягнув з відповідача на користь позивача середній заробіток за час вимушеного прогулу.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції в частині поновлення на роботі та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 759/13330/22 (провадження № 61-5428св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122407043>.

5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

5.1. Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері. Якщо питання визнання батьківства за рішенням суду відповідно до статей 128, 129 СК України не вирішувалося за життя чоловіка, така обставина не є перешкодою для застосування статті 130 СК України.

Встановлення причини смерті чоловіка у справі про встановлення факту батьківства та включення цих даних в актовий запис про народження не має ніякого правового значення для вирішення цієї справи по суті заявлених вимог

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка діє в своїх інтересах та як законний представник неповнолітнього сина ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1, яка діє в своїх інтересах та як законний представник неповнолітнього сина ОСОБА_2, до Дніпровської міської ради, треті особи: орган опіки та піклування Лівобережної адміністрації Дніпровської міської ради, Самарський відділ державної реєстрації актів цивільного стану у м. Дніпрі Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса), про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, встановлення факту батьківства, визнання права користування житловим приміщенням та заборону чинити перешкоди в користуванні житловим приміщенням.

Суди встановили, що у листопаді 1985 року ОСОБА_12 на родину з трьох осіб: ОСОБА_12, його дружини ОСОБА_6 та сина ОСОБА_4, видано ордер на право зайняття 2-о кімнатної квартири АДРЕСА_1.

У свідоцтві про народження ОСОБА_2 батьком зазначений ОСОБА_3, а матір'ю – ОСОБА_1. При цьому згідно з витягом із державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження із зазначенням відомостей про батька ОСОБА_2 при народженні були зазначені відповідно до частини першої статті 135 СК України.

ОСОБА_12, його дружина ОСОБА_6 та син ОСОБА_4 померли.

Відповідно до відомостей з Єдиного державного демографічного реєстру станом на 04 травня 2023 року ОСОБА_2 має іншу адресу реєстрації, ніж була у ОСОБА_4.

Позивач зазначала, що фактично біологічним батьком її сина був ОСОБА_4, з яким вона проживала за його постійним місцем реєстрації і проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 15 вересня 2005 року до дня його смерті – ІНФОРМАЦІЯ_2, та продовжувала проживати в неприватизованій квартирі АДРЕСА_1 до кінця жовтня 2018 року разом із сином ОСОБА_2. Просила суд встановити факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу її та ОСОБА_4 в період з 15 вересня 2005 року до 05 вересня 2014 року в квартирі АДРЕСА_1, що необхідно для підтвердження факту батьківства померлого щодо неповнолітнього сина ОСОБА_2 і його вселення в спірну квартиру з дня народження як члена сім'ї; встановити факт батьківства ОСОБА_4 щодо ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_4, та включити ці дані в актовий запис про його народження, що необхідно для підтвердження його права користування спірною квартирою; визнати за неповнолітнім ОСОБА_2 право користування спірною квартирою АДРЕСА_1, що знаходиться у комунальній власності, з дня його народження – ІНФОРМАЦІЯ_1, та заборонити чинити йому перешкоди в користуванні цим житлом.

Суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовив. Судові рішення мотивовано тим, що позивач не надала належних і допустимих доказів на підтвердження факту спільного проживання із померлим ОСОБА_4 у заявлений період, ведення ними спільного господарства, побуту, спільного бюджету. Крім того, встановлення цього факту необхідно їй для підтвердження факту батьківства померлого щодо ОСОБА_2 та в подальшому отримання останнім у непередбачений чинним законодавством спосіб права на проживання у спірній квартирі, яка є комунальною власністю. ОСОБА_4 за життя не було вжито жодних дій та заходів із метою встановлення та підтвердження свого батьківства щодо ОСОБА_2. Клопотань про призначення відповідної посмертної судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи позивач не заявляла.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Відповідно до частини другої статті 125 СК України, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається за заявою матері та батька дитини або за рішенням суду.

При народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем

та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою (частина перша статті 135 СК України).

Згідно зі статтею 130 СК України у разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, факт його батьківства може бути встановлений за рішенням суду. Заява про встановлення факту батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 цього Кодексу.

Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері. Та обставина, що питання визнання батьківства за рішенням суду відповідно до статей 128, 129 СК України не вирішувалось за життя такої особи, не є перешкодою для застосування статті 130 СК України.

Висновок судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи є достатньою підставою для категоричного висновку для визнання батьківства, оскільки ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердження або спростування факту батьківства.

Клопотань про призначення відповідної посмертної судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи позивач у суді першої інстанції не заявляла. При цьому ОСОБА_4 за життя не було вжито жодних дій та заходів із метою встановлення та підтвердження свого батьківства щодо ОСОБА_2.

Суди попередніх інстанцій врахували й ту обставину, що в зазначений позивачем період померлий був неодноразово засуджений до позбавлення волі та відбував призначені судом покарання у місцях позбавлення волі, що викликало в суду сумніви щодо біологічного походження ОСОБА_2.

Верховний Суд зазначив, що висновок судової молекулярно-генетичної (судово-біологічної, судово-генетичної) експертизи має важливе значення в процесі дослідження факту батьківства та без його проведення неможливо встановити факт батьківства за відсутності належних та переконливих доказів. При цьому встановлення причини смерті ОСОБА_4 не має ніякого правового значення для вирішення справи по суті щодо заявлених позовних вимог.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішенням суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 206/1906/23 (провадження № 61-9613св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118188>.

5.2. Нестабільна участь матері в житті дочки, спричинена конфліктом між батьками, проживанням матері на відстані від дитини, а також фізична

неможливість спілкування матері з дочкою не можуть бути підставою для позбавлення матері батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між ними

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – орган опіки та піклування Дніпровського району м. Києва, про позбавлення батьківських прав.

Суди встановили, що сторони у справі перебували у зареєстрованому шлюбі з жовтня 2010 року, який у вересні 2013 року було розірвано судовим рішенням. У грудні 2010 року народилася ОСОБА_3, батьками якої зазначені ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Дитина проживає разом з батьком. Мати проживає в іншому населеному пункті.

Відповідно до висновку органу опіки та піклування Дніпровської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав від 18 грудня 2015 року орган опіки та піклування вважав за доцільне позбавити батьківських прав ОСОБА_2 відносно малолітньої дочки ОСОБА_3 у зв'язку з тим, що вона ухилялася від виховання та утримання дитини.

Суд першої інстанції позов задовольнив. Судове рішення мотивовано тим, що відповідач злісно ухиляється від своїх батьківських обов'язків щодо виховання й матеріального утримання своєї дитини, не забезпечує її законних прав на нормальні умови життя. При цьому орган опіки та піклування надав висновок про доцільність позбавлення відповідачки батьківських прав.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, керувався тим, що позивач не довів злісного ухилення матері від участі у вихованні своєї дочки, зокрема, мати по можливості проводить дозвілля з дитиною, спілкується з нею засобами електронного зв'язку, піклується про її культурний та духовний розвиток.

Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини (частина друга статті 15 Закону України «Про охорону дитинства»).

Підстави позбавлення батьківських прав передбачені частиною першою статті 164 СК України. Зокрема, пунктом 2 частини першої статті 164 СК України визначено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини.

Тлумачення змісту статті 164 СК України дає змогу дійти висновку, що ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини може бути

підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема, не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з урахуванням об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім – права батьків.

У частинах п'ятій, шостій статті 19 СК України встановлено, що орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

Проте суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу, адже такі заходи допускаються лише тоді, коли змінити поведінку батька у кращу сторону неможливо, і лише при наявності вини в його діях. При цьому, позивач не довів, які дії чи бездіяльність відповідача свідчать про ухилення нею від виконання свого обов'язку щодо виховання дитини, які фактичні обставини впливають на виконання матір'ю своїх обов'язків відносно дитини, з одночасним урахуванням поведінки обох батьків та їх ставлення до дитини. У матеріалах справи відсутні докази для встановлення, чи буде застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, відповідати якнайкращим інтересам дитини.

Верховний Суд зазначив, що нестабільна участь матері в житті дочки спричинена конфліктом між сторонами, проживанням відповідача на відстані від дитини. Фізична неможливість спілкування матері з донькою через проживання на відстані один від одного не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між ними.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 755/17233/16 (провадження № 61-7070св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122220868>.

6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

6.1. Незнання про смерть спадкодавця та перебування спадкоємця за межами країни не є поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини, оскільки не пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Суди встановили, що у липні 2022 року помер ОСОБА_5, після смерті якого відкрилася спадщина на належне йому за життя майно. Спадкоємцями першої черги за законом після смерті ОСОБА_5 є його дочка ОСОБА_1, син ОСОБА_2 та дружина ОСОБА_3. В установленій законом строк спадщину прийняла його дружина, подавши відповідну заяву до приватного нотаріуса. у червні 2023 року ОСОБА_1 з листа приватного нотаріуса дізналася, що у липні 2022 року помер її батько ОСОБА_5.

Позивач зазначала, що про смерть батька їй відомо не було, оскільки з початком війни вона вимушена була переїхати до Великої Британії, де перебуває до теперішнього часу, а відповідачі не повідомили їй про смерть батька, тому просила суд визначити їй додатковий двомісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини після смерті батька.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, оскільки зазначені позивачем обставини для надання додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини не є об'єктивними, непереборними, істотними труднощами, які перешкоджали їй у встановлений законом строк звернутися до нотаріуса з відповідною заявою.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, керувався тим, що через недобросовісну поведінку інших спадкоємців та нотаріуса, які вчасно не повідомили позивача про смерть спадкодавця, віддаленість місця проживання, необізнаність про смерть спадкодавця наявні підстави для визначення позивачу додаткового строку для прийняття спадщини після смерті її батька.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 1269, частини першої статті 1270 ЦК України спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини. Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

У частині третій статті 1272 ЦК України передбачено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Суд не може визнати поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна та відкриття спадщини, похилий вік, непрацездатність, невизначеність між спадкоємцями, хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови тощо.

Якщо у спадкоємця перешкод для подання заяви не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про смерть спадкодавця, то правових підстав для визначення додаткового строку для прийняття спадщини немає.

Саме по собі незнання про смерть спадкодавця без установлення інших об'єктивних, непереборних, істотних труднощів на вчинення дій щодо прийняття спадщини не свідчить про поважність причин пропуску зазначеного строку.

Встановивши, що ОСОБА_1 є спадкоємцем за законом після смерті батька ОСОБА_5, однак заяву про прийняття спадщини у встановлений статтею 1270 ЦК України строк не подала, надавши належну правову оцінку зазначеним позивачкою підставам пропуску зазначеного строку, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для визначення їй додаткового строку для прийняття спадщини після смерті батька.

Верховний Суд вказав, що апеляційний суд помилково вважав, що вказані позивачем обставини, а саме незнання про смерть спадкодавця та перебування за межами країни, були перешкодою для звернення із заявою про прийняття спадщини до нотаріуса, а вказані нею причини пропуску строку для прийняття спадщини є поважними, внаслідок чого скасував правильне по суті рішення суду першої інстанції.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову суду апеляційної інстанції скасував та залишив в силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 619/2906/23 (провадження № 61-6738св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122253046>.

6.2. Спадкоємець успадковує право на належні спадкодавцю суми пенсії на підставі статті 1227 ЦК України в розмірі, у якому спадкодавець мав право на їх одержання на момент своєї смерті. Дата звернення спадкоємця до органу Пенсійного фонду України не впливає на розмір виплат і не надає останньому права на їх обмеження. Видача спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину за законом, у якому зазначено менший розмір недоотриманої спадкодавцем пенсії, ніж передбачений законом, не є підставою для відмови спадкоємцю в задоволенні позову про стягнення всіх нарахованих сум. Припинення виплати пенсії за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та неоскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначеної пенсії і не позбавляє його спадкоємців можливості успадкувати право на її отримання

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області (далі – ГУ ПФУ в Дніпропетровській області) у справі за позовом ОСОБА_1 до ГУ ПФУ в Дніпропетровській області про стягнення недоотриманої пенсії в порядку спадкування за законом грошових коштів і витрат на поховання у загальному розмірі 1 341 545,48 грн.

Суди встановили, що ОСОБА_2 перебував на обліку в ГУ ПФУ в Дніпропетровській області та отримував пенсію, призначену відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», мав статус внутрішньо переміщеної особи. ОСОБА_1 є спадкоємицею першої черги за законом після смерті батька ОСОБА_2. Згідно зі свідоцтвом про право на спадщину за законом спадщина складається з грошових коштів, які нараховані, але не виплачені у зв'язку зі смертю спадкодавця (недоотримана пенсія) у розмірі 389 984,15 грн. Виплати цих грошових коштів за вказаним свідоцтвом про право на спадщину за законом ПФУ не зроблено.

Позивач вважала дії відповідача неправомірними й такими, що порушують її право на отримання спадщини, просила суд стягнути з відповідача на її користь недоотриману пенсію батька у розмірі 389 984,15 грн за період з 18 вересня 2019 року до 31 липня 2021 року, у розмірі 920 362,59 грн за період з 01 листопада 2014 року до 01 вересня 2019 року, що входить до складу спадщини, 31 198,74 грн допомоги на поховання, витрати на правничу допомогу.

Суд першої інстанції позов задовольнив. Судове рішення мотивовано тим, що позивач має право на отримання всієї суми пенсії, що належала

спадкодавцю і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, за період з дати виникнення заборгованості до дня смерті. ЦК України не визначає строк, протягом якого члени сім'ї спадкодавця мають право на одержання соціальних платежів. Суми пенсії, які перейшли у спадщину, передаються спадкоємцям у повному обсязі, без будь-яких часових обмежень. Також позивач має право на отримання допомоги на поховання.

Апеляційний суд змінив рішення районного суду в частині стягнення недоотриманої пенсії за період з 18 вересня 2019 року до 31 липня 2021 року, зменшивши її розмір до 386 030,83 грн, та скасував рішення в частині вирішення позовних вимог про стягнення допомоги на поховання, відмовив у їх задоволенні. В іншій частині рішення районного суду залишив без змін. Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що позивач успадкувала належні спадкодавцю суми пенсії відповідно до статті 1227 ЦК України у розмірі, в якому спадкодавець мав право на їх одержання на момент своєї смерті.

Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, зокрема в частині розміру стягнутої на користь позивача недоотриманої пенсії, з огляду на таке.

Відповідно до статті 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України).

За змістом статті 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» нараховані суми пенсії, на виплату яких пенсіонер мав право, але не отримав своєчасно з власної вини, виплачуються за минулий час, але не більше ніж за три роки до дня звернення за отриманням пенсії.

Водночас, нараховані суми пенсії, не отримані з вини органу, що призначає і виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком з нарахуванням компенсації втрати частини доходів.

Аналіз змісту положень статті 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також подібних за змістом приписів статті 87 Закону України «Про пенсійне забезпечення» свідчить про те, що в Україні не існувало та не існує жодного строкового обмеження стосовно виплати пенсії у визначеному законодавством розмірі за минулий час, яку особа не отримувала з вини держави в особі її компетентних органів.

Статтею 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що сума пенсії, що належала пенсіонерові і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, виплачується – по місяць смерті включно членам його сім'ї, які проживали разом з пенсіонером

на день його смерті, у тому числі непрацездатним членам сім'ї, зазначеним у частині другій статті 36 цього Закону, які знаходилися на його утриманні, незалежно від того, проживали вони разом з померлим пенсіонером чи не проживали.

Члени сім'ї повинні звернутися за виплатою суми пенсії померлого пенсіонера протягом шести місяців з дня відкриття спадщини.

Приписи частин другої, третьої статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які є спеціальними стосовно правовідносин про спадкування сум пенсії, не обмежують право на отримання сум пенсії, що належала пенсіонерові і не була ним отримана у зв'язку з його смертю. Ці положення тільки визначають подію, умови, час, коло осіб і їх правове становище, предмет правовідносин, із настанням яких можлива виплата недоотриманої пенсії померлого пенсіонера. Недоотримана пенсія померлого пенсіонера виплачується як пенсія членам його сім'ї за умови, якщо саме ці суб'єкти правовідносин звернулися за її виплатою упродовж шести місяців з дня відкриття спадщини, а якщо у цей проміжок часу не звернулися, сума недоотриманої пенсії набирає іншої правової якості – переходить у спадщину, яку члени сім'ї та/або інші особи, але вже як спадкоємці, можуть отримати як спадщину.

Верховний Суд зазначив, що позивач успадкувала право на належні спадкодавцю суми пенсії на підставі статті 1227 ЦК України у розмірі, в якому спадкодавець мав право на їх виплату на момент своєї смерті. Дата звернення спадкоємця до органу ПФУ не впливає на розмір виплат та не надає останньому права на обмеження цих виплат. Видача спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину за законом, в якому зазначено менший розмір недоотриманої спадкодавцем пенсії, ніж передбачений законом, не є підставою для відмови спадкоємцю у задоволенні позову про стягнення усіх нарахованих сум. Припинення виплати пенсії за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та неоскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначеної пенсії і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на її отримання.

Проте, розраховуючи заборгованість з пенсійних виплат, суди залишили поза увагою той факт, що розмір пенсії у 2014 році та у 2021 році не був однаковим, з огляду на індексацію та перерахунок пенсій (стаття 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»).

Ураховуючи викладене, Верховний Суд змінив рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині стягнення на користь позивача недоотриманої їй батьком пенсії, зменшивши її розмір до 725 203,16 грн.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 201/11074/23 (провадження № 61-8328св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122092236>.

7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

7.1. Грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.

Розмір відшкодування моральної шкоди не є сталою величиною, а визначається судом у кожному конкретному випадку з урахуванням всіх обставин справи, має бути не більш аніж достатнім для розумного задоволення потреб потерпілої особи і не повинен приводити до її збагачення

23 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Житомирської обласної прокуратури у справі за позовом ОСОБА_1 до Державної казначейської служби України, прокуратури Житомирської області про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями та діями органів досудового розслідування та прокуратури.

Суди встановили, що у лютому 2019 року позивачу повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою статті 190, частиною другою статті 190, частиною першою статті 358, частиною третьою статті 358, частиною четвертою статті 358 КК України. Вироком районного суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, ОСОБА_1 визнано невинуватою у вчиненні зазначених кримінальних правопорушень та виправдано за відсутністю в її діях складу кримінальних правопорушень.

Позивач зазначала, що вона майже чотири роки перебувала під незаконним слідством та судом, будучи обвинуваченою у вчиненні кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим їй завдано моральної шкоди в розмірі 1 000 000,00 грн.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, позов задовольнив частково. Стягнув з Державного бюджету України шляхом списання коштів з Єдиного казначейського рахунку Державної казначейської служби України на користь позивача 450 000,00 грн на відшкодування моральної шкоди. Судові рішення мотивовано тим, що в результаті незаконних дій органу досудового слідства позивач майже чотири роки незаконно перебувала під слідством та судом, у зв'язку з чим їй

завдано моральної шкоди. Суди врахували ступінь та глибину душевних страждань позивача, істотність вимушених змін у її житті, як службовця, характер моральних страждань та збільшили визначений законодавством мінімальний розмір на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій в частині розміру відшкодування моральної шкоди з огляду на таке.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон № 266/94-ВР) підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок, зокрема, незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян.

Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру (частини п'ята та шоста статті 4 Закону № 266/94-ВР).

Встановивши, що ОСОБА_1 незаконно перебувала під слідством та судом з 27 лютого 2019 року до 10 листопада 2022 року, що складає 44 місяці та 12 днів та не оспорується у касаційній скарзі, судом було постановлено виправдувальний вирок у зв'язку з відсутністю в діях позивачки складу інкримінованих їй кримінальних правопорушень, суди попередніх інстанцій дійшли правильних висновків про те, що позивачка довела право на відшкодування завданої їй моральної шкоди у зв'язку з протиправними діями органів досудового розслідування й прокуратури.

Частинами другою, третьою статті 13 Закону № 266/94-ВР встановлено, що відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом.

У випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні до мінімального розміру заробітної плати, суд, вирішуючи питання, має брати до уваги розмір мінімальної заробітної плати, що є чинним на час розгляду справи, водночас визначений законом розмір відшкодування є тим мінімальним розміром, що гарантований державою, а суд, враховуючи обставини конкретної справи, вправі застосувати й більший розмір відшкодування.

Верховний Суд зауважив, що визначення розміру моральної шкоди не у мінімальному розмірі є правом суду, однак розмір грошового відшкодування визначається судом не лише в залежності від обсягу страждань, а й залежить від характеру порушення, глибини страждань, погіршення здібностей потерпілого та інших істотних обставин.

Гроші є еквівалентом завданої моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні трансформують шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування обчислює шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою завданої моральної шкоди та справедливої сатисфакції потерпілому. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквівалента. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.

Розмір відшкодування моральної шкоди не є сталою величиною, а визначається судом в кожному конкретному випадку з урахуванням всіх обставин справи, має бути не більш аніж достатнім для розумного задоволення потреб потерпілої особи і не повинен приводити до її збагачення.

Посилання позивачки на тривалість її перебування під слідством та судом, необхідність звернення за професійною правничою допомогою, участь у численних судових засіданнях, позбавлення її можливості виїзду за кордон та лікування у зв'язку із слуханням справи в суді є суттєвими, однак з огляду на значний розмір мінімально гарантованої суми відшкодування моральної шкоди, визначеної Законом № 266/94-ВР, не є такими, які об'єктивно свідчать про наявність підстав для збільшення розміру відшкодування моральної шкоди у півтора раза у порівнянні з мінімальним.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду змінив, зменшивши розмір відшкодування моральної шкоди до 297 480,00 грн.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 жовтня 2024 року у справі № 293/174/23 (провадження № 61-14112св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122578443>.

7.2. Якщо керівника комунального підприємства через встановлення всупереч вимогам законодавства та статуту підприємства собі премій, надбавок та доплат було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, яким завдано майнової шкоди державі, він зобов'язаний відшкодувати таку шкоду шляхом повернення грошових коштів комунального підприємства засновнику та власнику майна, яким є територіальна громада, що фінансує і контролює діяльність цього комунального підприємства

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом керівника Гайсинської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Бершадської міської ради та Комунального некомерційного підприємства «Бершадський центр первинної медико-санітарної допомоги» (далі – КНП «Бершадський ЦПМСД») до ОСОБА_1 про визнання незаконними та скасування наказів, стягнення грошових коштів.

Суди встановили, що відповідач, будучи керівником – головним лікарем КНП «Бершадський ЦПМСД», видавав накази щодо свого преміювання і щодо встановлення надбавок і доплат до посадового окладу головного лікаря усупереч вимогам законодавства та статуту підприємства, чим вчинив дії і прийняв рішення в умовах реального конфлікту інтересів, не вжив заходів щодо недопущення виникнення реального конфлікту інтересів і не повідомив про виникнення реального конфлікту інтересів, що підтверджено судовим рішенням про притягнення його до адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, яким заподіяно шкоду державі.

Суди розглядали справу неодноразово.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, керуючись тим, що самого лише факту притягнення відповідача до адміністративної відповідальності недостатньо для покладення на нього цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди. Для застосування статті 1167 ЦК України про відшкодування майнової шкоди необхідно встановити, що шкода є безпосереднім наслідком протиправної поведінки (дії або бездіяльності). При цьому не можна вважати, що виплатою надбавок відповідачу на рівні з іншими співробітниками була завдана шкода державі, оскільки зазначені виплати здійснені не за кошти місцевого бюджету, а відповідно до вимог КЗпП України з коштів, виділених Національною

службою здоров`я України, та відповідно до укладених договорів, за фактично виконаний ОСОБА_1 додатковий обсяг роботи.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, апеляційний суд керувався тим, що відповідач, будучи керівником – головним лікарем КНП «Бершадський ЦПМСД», видав накази щодо свого преміювання і встановлення надбавок і доплат до посадового окладу головного лікаря у супереч вимогам законодавства та статуту підприємства, чим вчинив дії і прийняв рішення в умовах реального конфлікту інтересів, не вжив заходів щодо недопущення виникнення реального конфлікту інтересів і не повідомив про виникнення реального конфлікту інтересів, вчинив корупційне правопорушення, внаслідок якого заподіяв шкоду державі, яку він зобов'язаний відшкодувати в установленому законом порядку.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду та звернув увагу на таке.

Відповідно до частини першої статті 68 Закону України «Про запобігання корупції» фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди, збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків, шкоди в установленому законом порядку.

Суд апеляційної інстанції правильно вказав, що оскільки питання відшкодування шкоди, завданої державі внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, не врегульовані спеціальними законодавчими актами, при їхньому розв'язанні треба керуватись загальними положеннями законодавства (передусім цивільного).

Статтею 22 ЦК України визначається відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, за правилами якої особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Частиною першою статті 1166 ЦК України визначено, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Використання коштів місцевого бюджету становить суспільний інтерес та стосується прав та інтересів великого кола осіб – мешканців відповідної області. Завданням органу місцевого самоврядування є забезпечення раціонального використання майна та інших ресурсів, що перебувають у комунальній власності. Неefективне витрачання коштів місцевого бюджету, зокрема шляхом укладення підконтрольним органу місцевого самоврядування комунальним закладом незаконних правочинів, може порушувати економічні інтереси відповідної територіальної громади.

Верховний Суд зазначив, оскільки позивач видав накази щодо свого преміювання і щодо встановлення надбавок і доплат до посадового окладу головного лікаря усупереч вимогам законодавства та статуту підприємства, чим вчинив дії і прийняв рішення в умовах реального конфлікту інтересів, не вжив заходів щодо недопущення виникнення реального конфлікту інтересів і не повідомив про виникнення реального конфлікту інтересів, що підтверджено судовим рішенням про притягнення його до адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, внаслідок якого заподіяно шкоду державі, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що він зобов'язаний відшкодувати цю шкоду, повернувши кошти КНП «Бершадський ЦПМСД», засновником та власником майна якого є Бершадська міська рада, яка фінансує і контролює діяльність цього комунального підприємства.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 126/512/22 (провадження № 61-1749св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122153609>.

8. Справи окремого провадження

8.1. У зв'язку зі смертю одного з батьків його права та обов'язки припиняються, тому не потребує додаткового підтвердження те, що інший з батьків самостійно виконує їх. Тобто факт самостійного виховання та утримання малолітньої дитини одним із батьків у разі смерті іншого презюмується, а тому не потребує підтвердження рішенням суду

18 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його заявою, заінтересована особа – Служба у справах дітей Броварської міської ради Броварського району Київської області, про встановлення факту самостійного виховання та догляду малолітньої дитини.

ОСОБА_1 зазначав, що мати дитини ОСОБА_2 померла, після її смерті їхня малолітня дочка ОСОБА_3 стала проживати разом з ним, він самостійно опікується дитиною та виховує її.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, відмовив у відкритті провадження у справі з підстав, передбачених частиною четвертою статті 315 ЦПК України. Судові рішення мотивовано тим, що із заяви ОСОБА_1 вбачається спір про право, оскільки зазначені ним обставини дають підстави вважати, що вимога фактично пов'язана з виникненням, зміною

або припиненням особистих майнових прав батьків дитини, які закріплені в СК України. При цьому жодних обставин існування перешкод у вирішенні ним питання щодо виховання, лікування чи навчання дитини без встановлення цього факту заявником суду не зазначено і доказів такого до заяви не додано.

Окреме провадження – це вид неповного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особових немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (частина перша статті 293 ЦПК України).

Перелік юридичних фактів, що підлягають установленню у судовому порядку, зазначений у статті 315 ЦПК України, не є вичерпним.

Нормами частин першої, другої статті 49 ЦК України передбачено, що актами громадянського стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою та започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Актами громадянського стану є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, зміна імені, інвалідність, смерть тощо.

У пункті 1 частини першої статті 186 ЦПК України передбачено, що суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Верховний Суд зауважив, що суди, вважаючи, що в цій справі вбачається спір про право, не звернули уваги на те, що мати дитини померла й це підтверджується поданими до заяви доказами, а тому батьківські права та обов'язки ОСОБА_2 припинені. Оскільки в СК України чітко встановлено, що сімейні права та обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі, можна констатувати, що через настання певних юридичних фактів (дій чи подій), які мають бути підтверджені виключно актами громадянського стану, зокрема свідоцтвом про смерть, та позбавляють особу можливості користуватися батьківською правосуб'єктністю, такі права та обов'язки припиняються та не потребують додаткового підтвердження того, що один із батьків самостійно виконує їх.

Тобто факт самостійного виховання та утримання малолітньої дитини одним з батьків у разі смерті іншого презюмується, у зв'язку з чим не потребує підтвердження рішенням суду.

За таких обставин суди не врахували, що подана ОСОБА_1 заява про встановлення факту самостійного виховання та догляду дитини взагалі

не підлягає судовому розгляду, а тому підставою для відмови у відкритті мав бути пункт 1 частини першої статті 186 ЦПК України, а не частина четверта статті 315 ЦПК України, як помилково вважали суди.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд судові рішення змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції своєї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2024 року у справі № 754/2736/24 (провадження № 61-6031св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122679560>.

9. Застосування норм процесуального права

9.1. Правовідносини щодо порядку та підстав набуття і припинення членства у громадській організації (громадському об'єднанні) держава не в праві корегувати на власний розсуд для цієї громадської організації (громадського об'єднання), якщо вони відповідають встановленим Законом України «Про громадські об'єднання» умовам, однак спори, що виникають із цих правовідносин, які є порушенням таких умов і вимагають правосуддя, а не організаційних дій, відповідно до статті 124 Конституції України віднесені до компетенції судів

16 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Громадської організації «Закарпатський обласний відокремлений підрозділ Українського товариства мисливців і рибалок» у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до Іршавської обласної організації Українського товариства мисливців та рибалок (далі – Іршавської РО УТМР) про визнання незаконними та скасування рішень.

Суди встановили, що позивачі були членами Українського товариства мисливців та рибалок (далі – УТМР).

12 лютого 2016 року на загальних зборах Сілецької первинної організації УТМР прийнято рішення про виключення позивачів з членів УТМР відповідно до пункту 3.8 Статуту УТМР за порушення цього Статуту. Рішенням президії Іршавської РО УТМР від 22 березня 2016 року затверджено зазначене рішення Сілецької первинної організації про виключення позивачів з членів УТМР. Останнє 06 травня 2016 року затверджене президією ради Закарпатської обласної організації УТМР.

Позивачі вважали вказані рішення незаконними, такими, що не відповідають вимогам Статуту УТМР, порушують їх права на участь у відповідній громадській організації.

Суди розглядали справу неодноразово.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, позов задовольнив. Судові рішення мотивовано тим, що застосування до позивачів такого заходу громадського впливу, як виключення із членів УТМР без посилання на конкретну норму та конкретні підстави, передбачені Статутом УТМР, було здійснено без додержання вимог законодавства, а тому спірні рішення УТМР є незаконними та підлягають скасуванню.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Згідно із пунктами 1 та 2 частини першої статті 3 Закону України «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання утворюються і діють, зокрема, на принципах добровільності та самоврядності. Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому (частина друга). Самоврядність передбачає право членів (учасників) громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом (частина третя).

Втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань, так само як і втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, не допускається, крім випадків, передбачених законом (частина друга статті 22 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Принцип самоврядності громадської організації, передбачений статтею 3 Закону України «Про громадські об'єднання», не має абсолютного характеру та передбачає можливість втручання у організаційну діяльність громадської організації, якщо таке втручання відповідає чинному законодавству. Це також підтверджується частиною другою статті 22 Закону України «Про громадські об'єднання» та є особливо актуальним для громадських організацій, які володіють фактично монопольним статусом у певній сфері соціального, економічного чи культурного життя суспільства, як, наприклад, УТМР.

Громадська організація у справі, що переглядалася, оскаржує судові рішення виключно самим фактом стверджуваного втручання у її внутрішню статутну діяльність, не наводячи жодних аргументів по суті висновків судів з приводу реально визначених дій позивачів з порушення Статуту УТМР, дотримання УТМР свого власного статуту.

Суди у своїх рішеннях не намагалися визначити чи змінити порядок УТМР щодо виключення членів зі складу цієї громадської організації, а вказали на необхідність його дотримання, що гарантує дотримання прав членів УТМР. Тобто суди не посягають на право УТМР здійснювати свою внутрішньоорганізаційну діяльність, зокрема виключати із свого складу власних членів, а вказують на необхідність робити це з дотриманням власного Статуту УТМР та законодавства України, якими захищені як права УТМР, так і права його членів.

Верховний Суд зазначив, що правовідносини щодо порядку та підстав набуття і припинення членства у громадській організації (громадському об'єднанні) держава не вправі корегувати на власний розсуд для цієї громадської організації (громадського об'єднання), якщо вони відповідають встановленим Законом України «Про громадські об'єднання» умовам, однак спори, що виникають з цих правовідносин, які є порушенням цих умов та вимагають правосуддя, а не організаційних дій, відповідно до статті 124 Конституції України віднесені до компетенції судів.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд залишив рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 жовтня 2024 року у справі № 301/1637/16-ц (провадження № 61-12513св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122433941>.

9.2. Некоректне з точки зору лінгвістики формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід стосовно дослівного розуміння вимог позову як реалізованого способу захисту суперечить завданням цивільного судочинства

02 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1, ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4, ОСОБА_3, третя особа – приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, про визнання договору дарування недійсним та повернення майна у власність.

Суди встановили, що рішенням районного суду від 30 серпня 2021 року, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 07 лютого 2022 року, позов ОСОБА_1 задоволено частково. З ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 стягнуто 2 667 211,62 грн заборгованості за договором позики. 11 серпня 2021 року ОСОБА_3 уклав договори дарування житлового будинку та земельної ділянки з ОСОБА_2 з метою уникнення відповідальності за невиконання умов договору позики.

Суд першої інстанції в задоволенні позову відмовив у зв'язку недоведеністю позивачем своїх вимог.

Апеляційний суд скасував рішення районного суду та задовольнив позов частково. Визнав недійсним договір дарування земельної ділянки від 11 серпня 2021 року, повернув у власність ОСОБА_3 земельну ділянку. У решті позову відмовив. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що предметом позовних вимог є визнання договору дарування житлового будинку та земельної ділянки № НОМЕР_1, однак оспорюваний договір стосується лише земельної ділянки, договір дарування спірного житлового будинку № НОМЕР_2 не є предметом позову, тому не може бути визнаний недійсним.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду в частині відмови в задоволенні позову з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, позивач звернулася до суду з позовом, в якому просила, зокрема, визнати недійсним договір дарування житлового будинку та земельної ділянки, а також витребувати у приватного нотаріуса копію договору дарування приватного будинку та земельної ділянки, оскільки вона не є стороною договору, тому не може самостійно його отримати.

Суди встановили, що 11 серпня 2021 року було укладено два окремі договори дарування спірного будинку і спірної земельної ділянки № НОМЕР_1 і № НОМЕР_2. Також позивач довела, що учасники цивільних відносин (сторони оспорюваних договорів дарування) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорюваний договір дарування) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Ураховуючи доведеність факту укладення договорів дарування з метою уникнення відповідачем відповідальності за договором позики, наявність вимоги позивача про визнання недійсним договору дарування житлового будинку, а також те, що договори дарування укладені відповідачем в один день і їх предмети знаходяться за однією адресою, яку вказала позивач у своїх вимогах, є правові підстави для визнання недійсним договору дарування спірного будинку та застосування наслідків недійсності правочину.

Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд не звернув уваги на те, що некоректне, з точки зору лінгвістики, формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід стосовно дослівного розуміння вимог позову, як реалізованого способу захисту, суперечить завданням цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції в частині вирішення позовних вимог про визнання

недійсним договору дарування спірного будинку та задовольнив ці вимоги, в іншій частині постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 02 жовтня 2024 року у справі № 372/3733/22 (провадження № 61-3818св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122220286>.

9.3. У разі оскарження прокурором судового рішення в інтересах держави в особі учасника справи він не є представником останнього, тому на нього не поширюються процесуальні права і обов'язки учасника справи. При вирішенні питання про поновлення строку на оскарження судового рішення суду необхідно керуватися виконанням прокурором вимог конституційного, а не процесуального представництва інтересів держави

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Волинської обласної прокуратури в інтересах держави в особі Локачинської селищної ради Волинської області у справі за позовом ОСОБА_1 до Локачинської селищної ради Волинської області про визнання права власності за набувальною давністю.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Не погоджуючись із вказаним судовим рішенням, заступник керівника Волинської обласної прокуратури в інтересах держави в особі Локачинської селищної ради Волинської області звернувся до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення районного суду, просив про поновлення строку на апеляційне оскарження, оскільки прокурор не брав участі у розгляді справи.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження, визнавши неповажними підстави пропущення строку на апеляційне оскарження.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

В Україні діє прокуратура, яка здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (пункт третій частини першої статті 131-1 Конституції України).

Нормами частин першої, третьої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» визначено, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів

держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах (частина четверта статті 56 ЦПК України).

Відповідно до частини першої статті 57 ЦПК України органи та інші особи, які відповідно до статті 56 цього Кодексу звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду.

Визнаючи неповажними підстави пропуску строку на апеляційне оскарження та, як наслідок, відмовляючи у відкритті апеляційного провадження у справі за апеляційною скаргою заступника керівника Волинської обласної прокуратури в інтересах держави в особі Локачинської селищної ради Волинської області, апеляційний суд зазначив, зокрема, те, що прокурор представляє інтереси держави в особі відповідача, а тому на прокурора поширюються усі процесуальні права і обов'язки саме цього відповідача.

Верховний Суд зазначив, що такі висновки апеляційного суду суперечать правовій природі конституційного представництва, яке здійснює прокурор і який у жодному випадку не є представником особи, учасника справи, а тому на нього не можуть поширюватися процесуальні права і обов'язки саме цього відповідача. При цьому апеляційну скаргу подано в інтересах держави, а не в інтересах селищної ради.

При вирішенні питання про поновлення строку на апеляційне оскарження апеляційному суду слід брати до уваги виконання прокурором вимог конституційного, а не процесуального представництва прокурором інтересів держави. Необхідно при цьому встановити причини пропуску строку на апеляційне оскарження й навести саме відповідні правові мотиви, а не ті, які були наведені.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд ухвалу суду апеляційної інстанції скасував, справу направив до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 931/322/23 (провадження № 61-9052св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122220867>.

9.4. Факт перебування позивача за кордоном на момент подання позову до національного суду не спростовує можливість позивача власноручно підписати позовну заяву, оскільки не має значення, яким чином позовна заява була подана до суду (поштовим зв'язком, за допомогою Єдиної судової інформаційно- телекомунікаційної системи, кур'єром чи іншою особою, уповноваженою позивачем на такі дії)

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу.

Суд першої інстанції позовну заяву залишив без розгляду з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 257 ЦПК України, оскільки позовна заява підписана не позивачем, а від її імені іншою особою, яка не має повноважень на ведення справи.

Апеляційний суд скасував ухвалу районного суду, а справу направив для продовження розгляду до суду першої інстанції. Судове рішення мотивовано тим, що позовну заяву про розірвання шлюбу підписано від імені ОСОБА_1 та подано до суду засобами поштового зв'язку, позовна заява містить підпис позивача, тому у суду не було підстав для залишення її позову без розгляду. Крім того, залишення позову без розгляду у цій справі з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 257 ЦПК України, є проявом формалізму, який обмежує право особи на розгляд її справи судом.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право кожної особи на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

У позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування. Позовна заява подається до суду в письмовій формі і підписується позивачем або його представником, або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи (частини перша, друга статті 175 ЦПК України).

Таким чином, позовна заява може бути складена, підписана та подана до суду як самим позивачем, так і його представником, якщо йому надані такі повноваження.

У справі, що переглядається, позовна заява про розірвання шлюбу, яка надійшла до суду у січні 2024 року, подана від імені ОСОБА_1, яка має цивільну процесуальну дієздатність та неодноразово в подальшому, зокрема у своїх процесуальних зверненнях до суду, сформованих в системі «Електронний суд»,

підтримувала поданий нею позов та наполягала на його задоволенні. Водночас і адвокат, який діє в інтересах позивача, з метою представництва її інтересів регулярно брав участь у судових засіданнях у справі та підтримував пред'явлений ОСОБА_1 позов.

Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що поданий позивачем позов відповідає її волевиявленню, факт непідписання нею позову не доведено. При цьому факт перебування ОСОБА_1 за кордоном на момент подання позову до суду не спростовує можливість позивача власноручно підписати позовну заяву, оскільки не має значення, яким чином позовна заява надійшла до суду (поштовим зв'язком, за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, кур'єром чи іншою особою, уповноваженою позивачем на такі дії).

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 753/939/24 (провадження № 61-11306св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122252925>.

9.5. У приватноправових нормах не передбачено такої підстави для відмови в задоволенні ввідикаційного позову, як визнання предмета ввідикаційного позову речовим доказом у кримінальному провадженні

09 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Фермерського господарства «Олена» (далі – ФГ «Олена») у справі за позовом ОСОБА_1 до ФГ «Олена» про визнання права власності на транспортний засіб та за зустрічним позовом ФГ «Олена» до ОСОБА_1 про витребування транспортного засобу із чужого незаконного володіння.

Суди встановили, що за заявами ФГ «Олена» 21 липня 2022 року відкриті кримінальні провадження за частиною першою статті 382 КК України та 17 вересня 2022 року – кримінальне провадження за частиною першою статті 258 КК України. В рамках кримінального провадження від 17 вересня 2022 року накладено арешт на трактор гусеничний марки Challenger MT765C, що належить на праві власності ФГ «Олена», шляхом позбавлення права на його відчуження та розпорядження. Передано трактор на відповідальне зберігання представнику ФГ «Олена», уповноваженому управляти майном господарства.

Ухвалою районного суду первісну позовну заяву про визнання права власності залишено без розгляду.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні зустрічного позову. Судові рішення мотивовано, зокрема тим, що спірний трактор в рамках кримінального провадження визнано речовим доказом та на нього накладено арешт, тому питання щодо повернення гусеничного трактора законному власнику має вирішуватись за наслідками прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні, яке на цей час не завершено.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (стаття 387 ЦК України).

Приватно-правовими нормами визначено вичерпний перелік підстав відмови у судовому захисті цивільного права та інтересу особи, зокрема, до них належать необґрунтованість позовних вимог (встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача); зловживання матеріальними правами; обрання позивачем неналежного способу захисту його порушеного права/інтересу; вплив позовної давності.

Факт вчинення кримінального правопорушення не впливає на договірні правовідносини, не спростовує їх існування та не припиняє їх.

Верховний Суд зауважив, що в приватно-правових нормах не передбачена така підстава відмови в задоволенні віндикаційного позову, який пред'явлений юридичною особою до фізичної особи, як визнання предмета віндикаційного позову речовим доказом у кримінальному провадженні.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасував, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 жовтня 2024 року у справі № 385/203/23 (провадження № 61-6217св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122252977>.

9.6. Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо вимоги позивача не підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, а також не можуть бути об'єктом самостійного розгляду в порядку будь-якого іншого судочинства

30 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Незалежної первинної профспілкової організації Публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг» (далі – НППО ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг») у справі за позовом НППО ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» до Первинної організації Профспілки трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України ПАТ «АрселорМіттал

Кривий Ріг», треті особи: Первинна профспілкова організація Всеукраїнської профспілки працівників науки, виробництва та фінансів ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», Первинна профспілкова організація «Територія захисту» ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», про встановлення юридичного факту та визнання відсутності права.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, відмовив у відкритті провадження у справі з підстав, передбачених пунктом 1 частини першої статті 186 ЦПК України. Судові рішення мотивовано тим, що вимоги позивача не підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, а також не можуть бути об'єктом самостійного розгляду в порядку будь-якого іншого судочинства.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Частиною першою статті 19 ЦПК України передбачено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Статтею 36 Конституції України встановлено, що громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів.

Особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок визначено Законом України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (далі – Закон № 1045-XIV), відповідно до статті 1 якого професійна спілка (профспілка) – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Первинна організація профспілки – це добровільне об'єднання членів профспілки, які, як правило, працюють на одному підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності і виду господарювання або у фізичної особи, яка використовує найману працю, або забезпечують себе роботою самостійно, або навчаються в одному навчальному закладі. Членом профспілки є особа, яка входить до складу профспілки, визнає її статут та сплачує членські внески.

Частиною третьою статті 12 Закону № 1045-XIV встановлено, що забороняється втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у діяльність профспілок, їх організацій та об'єднань, яке може призвести до обмеження прав профспілок або перешкодити законному здійсненню їх статутної діяльності.

Визначення належності питань до внутрішньоорганізаційної діяльності або виключної компетенції об'єднання громадян у кожному конкретному випадку вирішує суд в разі оскарження громадянином актів і дій таких об'єднань.

Спірні правовідносини між сторонами не мають характеру трудових, виникли внаслідок діяльності профспілкових організацій, які діють на підприємстві та створили спільний представницький орган для ведення колективних переговорів і укладення колективного договору ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», про що укладено відповідну угоду, а отже такий спір належить до виключної компетенції профспілок та їх внутрішньо-організаційної діяльності та має вирішуватися відповідно до статутних документів та законодавства, яке регулює основи їхньої діяльності.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 186 ЦПК України суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Верховний Суд зауважив, що за змістом вказаного припису поняття «спір, який не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» слід тлумачити в більш широкому значенні, тобто як поняття, що стосується тих спорів, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, так і тих, які взагалі не підлягають судовому розгляду.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд судові рішення судів попередніх інстанцій залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 30 жовтня 2024 року у справі № 210/1822/24 (провадження № 61-10956св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122717294>.

10. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного / приватного виконавця чи іншої посадової особи ВДВС

10.1. Якщо банківська установа відповідно до статті 52 Закону України «Про виконавче провадження» визначила можливість накладення арешту на грошові кошти на банківському рахунку або списання коштів у примусовому порядку й приватний виконавець звернув стягнення на кошти, на які законом не заборонено накладення арешту та/або звернення стягнення, відсутні підстави для задоволення скарги боржника про визнання незаконними дій приватного виконавця щодо звернення стягнення на такі кошти

18 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу приватного виконавця у справі за скаргою ОСОБА_1 про визнання незаконними дій приватного виконавця виконавчого

округу Дніпропетровської області (далі – приватний виконавець) щодо звернення стягнення на кошти, стягувач – Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Еліт Фінанс» (далі – ТОВ «ФК «Еліт Фінанс»).

Суди встановили, що 05 вересня 2023 року на рахунок ОСОБА_1 в АТ КБ «Приватбанк» надійшла соціальна виплата від Департаменту соціальної політики ДМР. 06 вересня 2023 року приватний виконавець направила до АТ КБ «Приватбанк» платіжну інструкцію на суму боргу. 07 вересня 2023 року банк списав кошти з рахунку боржника, деталі операції – стягнення відповідно до виконавчого провадження. Згідно з наданою боржником довідкою АТ КБ «Приватбанк» на рахунок боржника зараховуються соціальні виплати, також на вказаний рахунок може бути зарахована будь-яка інша виплата (переказ).

ОСОБА_1 вважала, що приватним виконавцем порушено питання примусового виконання рішень в умовах воєнного стану, та просила суд визнати незаконними дії приватного виконавця, зобов'язати приватного виконавця повернути неправомірно стягнуті кошти.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні скарги. Ухвалу суду мотивовано тим, що саме на банк, який виконує постанову про арешт коштів боржника, покладено визначення статусу коштів і рахунку, на якому вони знаходяться. У разі обліковування коштів на рахунку, на які заборонено накладення арешту, банк зобов'язаний повідомити виконавця про цільове призначення цих коштів, що і було здійснено. При цьому арешт, що був накладений на рахунок боржника, на який зараховується соціальна виплата, після отримання від банку повідомлення про надходження на цей рахунок соціальних виплат, було знято.

Апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції, задовольнив скаргу в частині визнання незаконними дій приватного виконавця, у решті вимог відмовив. Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що приватний виконавець порушила пункт 10-2 Закону України від 15 березня 2022 року № 2129-ІХ «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» щодо списання грошових коштів боржника на виконання рішення суду у період дії воєнного стану в Україні, тому такі дії приватного виконавця є неправомірними. При цьому суд не має права зобов'язувати приватного виконавця до вчинення дій, які згідно із Законом України «Про виконавче провадження» можуть здійснюватися лише виконавцем.

Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій в частині визнання незаконними дій приватного виконавця щодо звернення стягнення на кошти з огляду на таке.

Виконавець має право вчиняти виконавчі дії щодо звернення стягнення на доходи боржника, виявлення та звернення стягнення на кошти, що знаходяться на рахунках боржника у банках чи інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, на електронні гроші, які зберігаються на електронних гаманцях в емітентах електронних грошей, на рахунки в цінних паперах у депозитарних установах на території, на яку поширюється юрисдикція України (частина четверта статті 24 Закону України «Про виконавче провадження»).

Відповідно до частини третьої статті 52 Закону України «Про виконавче провадження» не підлягають арешту в порядку, встановленому цим Законом, кошти, що перебувають на рахунках із спеціальним режимом використання, спеціальних та інших рахунках, звернення стягнення на які заборонено законом. Банк, інша фінансова установа, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, у разі надходження постанови виконавця про арешт коштів, що знаходяться на таких рахунках, зобов'язані повідомити виконавця про цільове призначення рахунку та повернути постанову виконавця без виконання в частині арешту коштів, що знаходяться на таких рахунках.

Відповідно до підпункту 3 пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного Закону (в редакції Закону від 11 квітня 2023 року № 3048 - IX, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про введення воєнного стану в Україні», припиняється звернення стягнення на пенсію, стипендію (крім рішень про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації).

Як підставу відмови у задоволенні скарги районний суд зазначив, що на кошти, які зараховуються як соціальна виплата та знаходяться на рахунку боржника, не може бути накладений арешт, а якщо він накладений, то підлягає зняттю. Після отримання від банку відповідного повідомлення такий арешт виконавець зняла та повторно не наклала. Проте ОСОБА_1 оскаржила дії приватного виконавця щодо звернення стягнення на кошти з її банківського рахунку, а не на дії щодо накладення/зняття арешту на цей рахунок.

Апеляційний суд не врахував, що Законом України від 11 квітня 2023 року № 3048-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану», який набрав

чинності 06 травня 2023 року, пункт 10-2 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» викладено в новій редакції.

Верховний Суд зазначив, що суди не звернули уваги, що скарга боржника та установлені судами обставини справи не свідчать про те, що приватний виконавець звернула стягнення на кошти, накладення арешту та/або звернення стягнення на які заборонено законом, або на рахунок із спеціальним режимом використання або інший рахунок, звернення стягнення на які заборонено законом; банківська установа, на яку нормами статті 52 Закону України «Про виконавче провадження» покладено обов'язок визначати можливість накладення арешту на кошти на рахунку або списання коштів в примусовому порядку, платіжну інструкцію приватного виконавця виконала, тобто не визначили кошти на ньому у відповідній сумі такими, на які законом заборонено звертати стягнення.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд, скасував постанову апеляційного суду в частині оскаржуваних вимог про визнання незаконними дій приватного виконавця щодо звернення стягнення на кошти та змінив у цій частині ухвалу суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 жовтня 2024 року у справі № 199/6670/15-ц (провадження № 61-5913св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122679559>.

11. Справи щодо оспорування, визнання, надання дозволу на виконання рішень міжнародних арбітражів

11.1. Вирішення питання про відстрочення виконання судового рішення, яким визнано та надано дозвіл на виконання рішення МКАС при ТПП України, належить до повноважень суду, який визнав і надав дозвіл на виконання цього арбітражного рішення та видав виконавчі листи

17 жовтня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у відкритому судовому засіданні апеляційну скаргу Акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (далі – АТ НАЕК «Енергоатом») у справі за заявою АТ НАЕК «Енергоатом» про відстрочення виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС при ТПП України) в справі за позовом BRV Traide s.r.o. (Словацька Республіка) до ДП «НАЕК «Енергоатом» в особі Відокремленого підрозділу «Централізовані закупівлі» (Україна) про стягнення заборгованості.

Суди встановили, що апеляційним судом задоволено заяву BRV Traide s.r.o. (Словацька Республіка), визнано і надано дозвіл на виконання рішення МКАС при ТПП України за позовом BRV Traide s.r.o. (Словацька Республіка)

до ДП «НАЕК «Енергоатом» в особі відокремленого підрозділу «Централізовані закупівлі» про стягнення заборгованості, суми 3 % річних від простроченої суми заборгованості та відшкодування витрат зі сплати арбітражного збору. Стягнуто на користь BRV Traide s.r.o. 113 508,44 євро.

На підставі заяви представника стягувача BRV Traide s.r.o. апеляційний суд як суд першої інстанції видав виконавчі листи на виконання рішення МКАС при ТПП України.

Ухвалою апеляційного суду замінено боржника ДП «НАЕК «Енергоатом» на його правонаступника АТ «НАЕК «Енергоатом» у виконавчому провадженні з примусового виконання виконавчих листів.

АТ «НАЕК «Енергоатом» зазначало, що військова агресія рф негативно вплинула на фінансовий стан товариства як боржника у виконавчому провадженні та впливає на його спроможність здійснити розрахунки зі стягувачем, тому наявна потреба у відстроченні виконання рішення суду.

Апеляційний суд провадження у справі закрит, керуючись тим, що заяви про відстрочення виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду з огляду на таке.

Звертаючись до суду із заявою, АТ «НАЕК «Енергоатом» просило відстрочити на 6 місяців виконання рішення МКАС при ТПП України, яке визнано ухвалою апеляційного суду і надано дозвіл на його виконання, а також виконання виконавчого листа апеляційного суду.

За заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, а за заявою стягувача чи виконавця (у випадках, встановлених законом), – встановити чи змінити спосіб або порядок його виконання (частина перша статті 435 ЦПК України).

Згідно з частиною першою статті 33 Закону України «Про виконавче провадження» за наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим (хвороба сторони виконавчого провадження, відрядження сторони виконавчого провадження, стихійне лихо тощо), сторони мають право звернутися до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції, із заявою про відстрочку або розстрочку виконання рішення. Рішення про розстрочку виконується в частині та у строки, встановлені цим рішенням.

Відповідно до частини третьої статті 23 ЦПК України справи щодо визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу розглядаються: якщо місце арбітражу знаходиться на території України – апеляційними загальними судами за місцезнаходженням арбітражу; якщо місце арбітражу знаходиться поза межами України – апеляційним загальним судом, юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах, вирішуються судом, який розглядав справу як суд першої інстанції, якщо інше не визначено цим розділом. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням рішень інших органів (посадових осіб), вирішуються судом за місцем виконання відповідного рішення (стаття 446 ЦПК України).

Верховний Суд зазначив, оскільки апеляційний суд як суд першої інстанції визнав і надав дозвіл на виконання рішення МКАС при ТПП України, видав виконавчі листи на виконання цього рішення, розгляд питання про відстрочення його виконання віднесений до повноважень апеляційного суду.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував, справу направив до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 жовтня 2024 року у справі № 824/16/22 (провадження № 61-12015ав24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122433825>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за жовтень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2024. – 51 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)

 so.supreme.court.gov.ua